

Oponentský posudek disertační práce

Hana Cassi Pelikán: Bydlení U Kosmonautů a v „centru vesmíru“: Každodennost panelového sídliště Jižní Město v Praze v proměnách času. Disertační práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy 2014, 172 s. (135 s. textu + přílohy). Vedoucí práce: doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.

Výzkum sídlišť, respektive panelových domů v různých vědních disciplínách (jmenujme například historii architektury a umění, sociologii, sociální/kulturní antropologii, sociální geografii nebo historii) není zcela nový (ať v České republice, nebo v cizině). Disertační práce Hany Cassi Pelikán však z množství možných výzkumných subtémat, která se sídlišti a panelovými domy souvisejí, vybírá jedno, které doposud v etnologickém (sociálně/kulturněantropologickém) výzkumu v České republice nedošlo odpovídající pozornosti – z tohoto důvodu bych hned na začátku chtěla disertační práci Hany Cassi Pelikán vysoce ocenit. Její autorce jde především o prozkoumání vztahu dlouhodobých obyvatel sídliště k tomuto prostoru, tedy k jejich „žitému prostoru“, a o podoby a proměny tohoto vztahu. Tyto vztahy zachycené v individuálních příbězích obyvatel sídliště chápe jako prostředek, který může nastavit „zrcadlo dominantním společenským diskurzům a vést k jejich kritickému zhodnocení“ (s. 65).

Zvolené téma, které není podle mého názoru pro komplexní porozumění „sídlišti“ možno opominout, se zdálo doposud vědcům unikat. Dělo se tak možná i proto, že pro jeho zpracování je nutný hluboký kvalitativní výzkum mezi obyvateli sídlišť, který je nutno kombinovat s analýzou dalších pramenů a informačních zdrojů (včetně kvantitativních dat), přičemž je pro pochopení problému nutno využít různých výzkumných metod. A i v tomto ohledu práce Hany Cassi Pelikán přesvědčuje – její autorka si je dané skutečnosti vědoma a je schopná jak analýzu různých pramenů, tak různé výzkumné metody do své disertační práce velmi kvalitně zakomponovat a v textu je vzájemně propojit. Základní osu jejího výzkumu tvoří kvalitativní výzkum s dvaceti obyvatelkami a obyvateli pražského sídliště Jižní Město provedený pomocí polostrukturovaného interview. Rozhovory autorka velmi dobře kombinuje s analýzou diskurzů, které se objevily a objevují v médiích (celostátní i lokální tisk, televize, film) a v odborné literatuře zabývající se sídlišti, či s kvantitativními daty ze statistických šetření nebo vlastním zúčastněným pozorováním. Tento přístup napomáhá hlubší kontextualizaci jednotlivých informací a je základním prvkem triangulace (s. 24). Zároveň je podle mého názoru tento zvolený postup možný a úspěšný v rámci disertační práce Hany Cassi Pelikán i proto, že se autorka zaměřila na jednu lokalitu, a to na pražské sídliště Jižní Město – zacílení na mikroúroveň jí umožňuje detailní analýzu zvoleného výzkumného problému.

Členění disertační práce Hany Cassi Pelikán je přehledné. Práce sestává ze tří hlavních kapitol – první kapitola sumarizuje dosavadní odborné bádání o městě v kulturní/sociální antropologii a sociologii se zaměřením na městský prostor a každodennost a představuje terénní výzkum a použité metody, druhá kapitola přibližuje historii panelové výstavby v Československu obecně a na Jižním Městě zvláště, včetně jejího zasazení do širšího kontextu politického, sociálního a ekonomického vývoje v Československu, třetí kapitola se pak věnuje rozboru rozhovorů, tedy analýze zkušeností s žitým prostorem (s. 10).

Ve všech kapitolách autorka disertační práce přesvědčuje i svou znalostí nejnovější a tematicky relevantní české i zahraniční odborné literatury – ať už se to týká literatury teoretické, metodologické nebo literatury zaměřené na výzkum sídlišť či městského prostoru (u literatury o sídlišťích kupodivu chybějí práce pocházející ze Slovenska).

I když jsou první a druhá kapitola velmi kvalitně sepsanou a nutnou součástí disertační práce, protože nabízejí informace pro potřebnou triangulaci, hodnotím nejvýše třetí kapitolu, která řeší problematiku „specifické urbánní životní zkušenosti“ (tedy zkušenosti života na panelovém sídlišti), jež se formuje každodenními praktikami obyvatel, individuálními formami osvojování si prostoru a vytvářením hodnotových vazeb k tomuto prostoru (s. 11), obsahuje zásadní interpretace dat získaných během terénního výzkum a shrnuje jejich výsledky. Tato kapitola totiž přináší zcela nové poznatky o stvrzování, vyjednávání, zpochybňování či odmítání „vepsaných významů“ sídliště daných mediálními obrazy či obrazy expertů u narátorů na základě jejich biografické zkušenosti – do centra pozornosti se tedy dostávají vzájemné interakce třech hlavních „aktérů“, kteří jsou při vytváření obrazů o životě na sídlišti, resp. o sídlišti nejdůležitější a vzájemně se ovlivňují, tj. odborníci (urbanisté, architekti, sociologové, sociální geografové), média (tisk, film) a vlastní obyvatelé sídliště. Hana Cassi Pelikán ukazuje plasticky mnohoznačnost sociální produkce a konstrukce prostoru sídliště (multivokalitu narativů), zároveň kriticky dekonstruuje nejružnější „mýty“ sídliště a ukazuje na vytváření pocitu příslušnosti k místu bydliště. Dostává tak teoretickým východiskům své práce, tedy představit Jižní Město jako tzv. inscribed place (Setha Low – Denise Lawrence-Zuñiga, s. 9–10) a jako tzv. experienced place (Margaret Rodman, s. 12).

Jazykově (stylisticky) je práce na vysoké úrovni, text je psán odborně a přitom velmi čtivě. Jediné drobné připomínky bych měla vedle několika překlepů a gramatických chyb k nadměrnému užití čárek, které někdy rozbíjejí plynulost textu, a k ne vždy dodržení jednotnému citačnímu úzu v seznamu literatury.

V práci se objevuje několik drobných věcných chyb či ne zcela přesných formulací (např. s. 8 – „paneláky“ nemohou být výrazným symbolem „lidově demokratického režimu“ – tento režim oficiálně v Československu přestal existovat na základě nové Ústavy Československé socialistické republiky v roce 1960, naprostá většina panelových domů vznikla tedy až v období socialistického režimu; s. 17 – označení Čenka Zírta a Zikmunda Wintra termínem „folkloristé“ je dosti neobvyklé, oba byli především kulturními historiky, i když se Čeněk

Zíbrt částečně zabýval i prozaickým a tanečním folklorem; s. 14 – mluví se o analýze sítí v městském prostoru z pera Edwarda Goffmana – myšlen je zřejmě Erving Goffman; s. 18 – zde není úplně jasné, co označuje slovní spojení „předválečné“ – předpokládala bych období před 1. světovou válkou, období před 2. světovou válkou bych označila spíše za „meziválečné“; s. 39 – hovoří se zde o redukci obytné plochy na obyvatele bytu, ta podle uvedených číselných hodnot sice nejdříve klesá, pak ale naopak stoupá; s. 14 – „Chicago School“ má v češtině zaužívaný překladový ekvivalent „chicagská škola“, ten lze dle mého názoru bez problému použít, název této sociologické školy by v disertační práci tedy nemusel zůstat v anglickém originálu).

Výše uvedené drobné připomínky a poznámky však v žádném případě neovlivňují mé vysoké hodnocení obsahu disertační práce. K diskusi během obhajoby disertační práce bych ráda položila alespoň dvě následující otázky:

- Vybraní informátoři jsou dlouhodobí obyvatelé sídliště. Hana Cassi Pelikán uvádí (s. 66), že „významy města“ (sídliště) byly v jejich narativech často promyšleny a verbalizovány poprvé. Přesto mě při čtení vybraných ukázek a částí interview zveřejněných v přílohách práce překvapilo, jak výrazně (alespoň někteří z nich) vystupují jako „znalci“ (například při srovnávání jednotlivých pražských sídlišť, lidé obeznámení s obsahem filmu Panelstory, aktivně se zajímající o dění na sídlišti). Můj dotaz tedy směřuje ke skupině informátorů a jejich vytipování – může se stát, že výzkum (třeba i díky postupu sněhové koule) byl proveden mezi určitou „elitou“ obyvatel sídliště? A může to mít nějaké metodologické konsekvence?
- Hlavním záměrem práce je ukázat multivokalitu v zakoušení prostoru sídliště a života na sídlišti, včetně paradoxů obsažených v narativech o těchto zkušenostech u jednotlivých informátorů. Přesto se nabízí i zajímavá možnost srovnání (a možná „zobecnění“?). Například v ukázkách na s. 96–98, kde se jedná o líčení prvních let bydlení na sídlišti, jsou naprostá většina vyjadřujících se ženy. Je náhoda, že byly zvoleny jako ukázky jen úryvky z interview se ženami, nebo lze u některých témat (obrazů) vystopovat určité vzory, struktury, které mohou být ovlivněny například genderově?

Předložený rukopis disertační práce svým rozsahem a detailním rozbořením tématu splňuje všechna kritéria samostatné vědecké práce, a proto doporučuji disertační práci Hany Cassi Pelikán k obhajobě.

Mgr. Jana Nosková, Ph.D.
Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.